

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ในปัจจุบัน สิ่งหนึ่งที่สำคัญที่สุดที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทุกคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้คือ การรับรู้ข่าวสารหรือสารสนเทศ (Information) เพราะ โลกยุคปัจจุบันเป็นยุคของสารสนเทศ ข่าวสารหรือสารสนเทศแพร่กระจายออกมามากมายและรวดเร็ว หน่วยงานและองค์กรทั้งของรัฐและเอกชน ตลอดจนบุคคลจำเป็นต้องใช้สารสนเทศอยู่ตลอดเวลา เพราะสารสนเทศเป็นหัวใจสำคัญที่จะช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (อาภากร ธาตุโลหะ, 2547, หน้า 2) สารสนเทศมีส่วนสำคัญในการสร้างฐานความรู้และมีความจำเป็นต่อการวินิจฉัยสั่งการ การวางแผน การศึกษา การวิจัยและการพัฒนาสำหรับบุคคลทุกคน ทุกระดับและทุกอาชีพ กล่าวได้ว่า สารสนเทศมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของการศึกษาวิจัยและความก้าวหน้าทางศาสตร์ต่าง ๆ ของประเทศชาติ นับเป็นรากฐานที่บ่งบอกถึงกระบวนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมอารยธรรมและสังคมของโลกให้เป็นปึกแผ่น โดยชนรุ่นหลังได้ใช้ประโยชน์จากสารสนเทศในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม ซึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวันแต่ละบุคคลต่างก็เผชิญกับปัญหามานานประการ ในการตัดสินใจ แก้ปัญหา จำเป็นต้องใช้สารสนเทศที่ถูกต้องทันเหตุการณ์ จึงจะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

การรับรู้สารสนเทศของประชาชนในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปมากและอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลเนื่องมาจากความก้าวหน้าขององค์ความรู้และวิทยาการสมัยใหม่ ตลอดจนการพัฒนาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สภาวะของสังคมโลกยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ตลอดจนพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจที่ใช้ความรู้เป็นฐาน (Knowledge Based Economy) ทำให้วิถีการเรียนรู้ของคนขยายขอบข่ายจากการศึกษาในระบบไปสู่การเรียนรู้จากการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่มเติมมากขึ้น (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2547, หน้า 58) การจัดองค์ความรู้เพื่อให้ประชาชนได้เข้าถึงอย่างสะดวก รวดเร็ว เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม ให้เป็นสมาชิกที่ดีและเป็นประโยชน์ของสังคม จึงเป็นบทบาทสำคัญประการหนึ่งที่รัฐจะต้องส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ ส่งเสริมการดำเนินงานและจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 25 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2545, หน้า 5)

ในปี พ.ศ. 2546 องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ มีการประเมินประชากรทั่วโลก พบว่า ประชากรที่มีอายุ 15 ปีขึ้นไป ยังไม่รู้หนังสือ ถึง 862 ล้านคน จึงได้กำหนด แนวทางที่จะทำให้ประชากรเหล่านี้เป็นผู้รู้หนังสือเพิ่มขึ้นคือ จะต้องจัดแหล่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมโดยเพิ่มจำนวนให้เพียงพอ เนื่องจากการรู้หนังสือ คือกุญแจแห่งการเรียนรู้ คือรากฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิต และใน พ.ศ. 2546 ได้มีการประกาศการเริ่มต้นทศวรรษแห่งการรู้หนังสือของสหประชาชาติ (The United Nations Literacy Decade 2003-2012) โดยมีแนวทางที่จะจัดสรร โอกาสแห่งการรู้หนังสือ และมีเป้าหมายในการเพิ่มระดับการรู้หนังสือของโลกให้เป็น 50 เปอร์เซ็นต์ ใน พ.ศ. 2558 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2546, หน้า 7)

ห้องสมุดประชาชน สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นแหล่งการเรียนรู้ประเภทหนึ่งตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นศูนย์กลางการให้การศึกษาแก่ประชาชนทุกชนชั้น ทุกเพศทุกวัยได้มีโอกาสแสวงหาความรู้แก่ตนเองโดยต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด บริการข่าวสารที่ทันสมัยแก่ประชาชนในท้องถิ่นให้ได้รับความรู้ข้อเท็จจริงที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวต่าง ๆ สนองความใคร่รู้ ใคร่เห็นอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ทำให้เกิดสติปัญญาและความเฉลียวฉลาด เป็นแหล่งส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อความก้าวหน้าทางวิทยาการใหม่ ๆ เป็นแหล่งส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนเป็นแหล่งส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนรู้จักใช้สื่อความรู้เพื่อการมีนิสัยรักการอ่านการศึกษาค้นคว้า และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องในรูปแบบให้การศึกษาตั้งแต่เกิดไปจนตาย ซึ่งนับเป็นการศึกษาตลอดชีวิต (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2545, หน้า 23)

การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนในยุคข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน จำเป็นจะต้องปรับยุทธศาสตร์การบริหารจัดการในทุกด้าน เพื่อสนองตอบนโยบายของหน่วยงานต้นสังกัด ในปี พ.ศ. 2546 กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้เป็นปีแห่งการส่งเสริมการอ่านและการเรียนรู้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้คนไทยเกิดนิสัยรักการอ่านและนิสัยใฝ่รู้ ซึ่งจะส่งผลให้สังคมการศึกษาไทยกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2546, หน้า 30) ปี พ.ศ. 2547 สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน ได้กำหนดนโยบายเพื่อพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตามมาตรา 25 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 โดยมีแนวคิดและหลักการของการพัฒนาห้องสมุดประชาชนดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน, 2547, หน้า 3-4)

1. การพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร (Information Center)
2. การพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน (Community Learning Center)

3. การพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมของชุมชน (Community Activity Center)
4. การพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน (Community Learning Network)
5. การพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นห้องสมุดที่เอื้อต่อการเรียนรู้อย่างกว้างขวางต่อเนื่องตลอดชีวิต

ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียนได้กำหนดแนวทางการพัฒนาห้องสมุดเพื่อให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตตามนโยบายกระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้ (สำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน, 2548)

1. การจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่านและกิจกรรมการเรียนรู้ ที่หลากหลายและมีแผนการให้บริการที่ชัดเจนเป็นรายวัน รายสัปดาห์ และรายเดือน
2. พัฒนาระบบการบริหารจัดการ ให้รวดเร็ว ทันใจ สามารถสืบค้นข้อมูลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์และมีระบบการบริการยืม-คืน ได้ตลอด 24 ชั่วโมง พร้อมเตรียมรองรับรูปแบบการยืมคืนข้ามจังหวัดด้วยระบบออนไลน์
3. การพัฒนานุเคราะห์และเครือข่าย ให้สามารถใช้โปรแกรมห้องสมุดที่ทันสมัย แนะนำสมาชิก มีทักษะในการบริหารจัดการระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ และการบริหารจัดการห้องสมุดมิติใหม่ เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงกับห้องสมุดเครือข่ายได้ไม่จำกัด
4. การจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ จัดบริการสื่อประเภทต่าง ๆ ให้เป็นมุมของการเรียนรู้ที่น่าสนใจ เช่น มุมเศรษฐกิจ มุมครอบครัว มุมเด็ก มุมคนพิการ มุมวิทยาศาสตร์ มุมอิเล็กทรอนิกส์ มุมสุขภาพอนามัย หรือมุมประชาธิปไตย เป็นต้น และมีการหมุนเวียนสื่อไปยังแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ตลอดเวลาไม่ให้ซ้ำซากจำเจ พร้อมจัดบริเวณส่วนการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกห้องสมุดให้ดูสดใสมีชีวิตชีวาตลอดเวลา
5. การมีส่วนร่วมของชุมชน สร้างพันธมิตร และเครือข่าย เพื่อใช้ทรัพยากรและทุนทางสังคม เพื่อพัฒนาห้องสมุด โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมให้มากที่สุด

ภาคตะวันออก เป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทยอีกภูมิภาคหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลมุ่งพัฒนาให้เป็นฐานเศรษฐกิจใหม่ของประเทศตามโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2538-2548) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543, หน้า 14) ทำให้สถานการณ์ด้านต่าง ๆ ขยายตัวเพิ่มมากขึ้นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และบริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลในการกระจายความเจริญและการลงทุนสู่ภูมิภาคและจังหวัดปริมณฑล ซึ่งมีผลกระทบต่อประชาชน

เป็นอย่างมาก สารสนเทศจึงจำเป็นต้องนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวและแนวทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะทางการศึกษา การเรียนรู้ของ ประชาชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่มีหน้าที่จัดบริการให้การศึกษา จะต้องจัดระบบการศึกษาและ ปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ตามความต้องการของประชาชนและตลาดแรงงาน ซึ่งลักษณะทางภูมิศาสตร์และวิถีชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกนั้น พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะ เป็นภูเขา และมีพื้นราบ พื้นที่ติดกับทะเล ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวนผลไม้ ปลูกพืชไร่ สวนยางพารา ทำการประมง และการแปรรูปอาหารทะเล นอกจากนี้ ในด้าน ทรัพยากรธรรมชาติ ภาคตะวันออกเป็นพื้นที่ที่มีป่าอุดมสมบูรณ์และมีแร่ธาตุที่สำคัญ ๆ เช่น พลอย ทองคำ ประชาชนจึงมีอาชีพด้านการขุดพลอย และเจียรในพลอย นอกจากนี้ ภาคตะวันออก ยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงาม เช่น น้ำตก เกาะแก่ง หาดทราย เป็นต้น (สุวัฒน์ แก้วสังข์ทอง, 2544, หน้า 12-19)

จากสถานการณ์และลักษณะทั่วไปของภาคตะวันออกดังกล่าวข้างต้น ห้องสมุด ประชาชนอำเภอ ในฐานะเป็นแหล่งให้บริการสารสนเทศ จำเป็นจะต้องปรับบทบาทในการ จัดบริการสารสนเทศและการจัดกิจกรรม เพื่อให้ประชาชนได้รับข้อมูล ข่าวสาร อันเป็นประโยชน์ ต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น ทั้งในด้านการประกอบอาชีพ แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนงานด้านต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการประสานช่องว่างและพัฒนาคุณภาพของประชากรให้รับกับ โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ด้วยเหตุผลและความจำเป็นในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารตลอดจนการปรับนโยบายของ หน่วยงานภาครัฐในด้านบริการสารสนเทศ เพื่อให้สอดคล้องกับกระแสการบริโภคข้อมูลข่าวสาร ในปัจจุบัน ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน สังคม และประเทศชาติ หน่วยงานให้บริการสารสนเทศในชุมชนหรือห้องสมุดประชาชนในส่วนภูมิภาคจำเป็นต้องได้รับ การพัฒนาและการสนับสนุนทรัพยากรในด้านต่าง ๆ อย่างเต็มที่ เพื่อให้บรรลุผลตามนโยบายที่รัฐ ได้กำหนดไว้ ผู้วิจัยในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติงานในห้องสมุดประชาชน ซึ่งเป็นแหล่งบริการสารสนเทศ แก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา มีความสนใจที่จะศึกษาสภาพห้องสมุดประชาชน อำเภอ ในภูมิภาคตะวันออก เพื่อนำผลวิจัยมาเป็นข้อมูลให้ผู้เกี่ยวข้องได้รับรู้สภาพที่แท้จริงและ ปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การให้การสนับสนุน เพื่อพัฒนาและปรับปรุงห้องสมุดให้มี ประสิทธิภาพ และสนองตอบนโยบายของสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียนและ กระทรวงศึกษาธิการต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานในปัจจุบันและสภาพที่ควรจะเป็นของห้องสมุดประชาชนอำเภอ สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อเปรียบเทียบสภาพการดำเนินงานในปัจจุบันและสภาพที่ควรจะเป็นของห้องสมุดประชาชนอำเภอ สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ จะทำให้ทราบถึงสภาพในปัจจุบันของห้องสมุดประชาชนอำเภอ ตลอดจนสภาพที่ควรจะเป็น ในด้านสภาพทั่วไปของห้องสมุด บุคลากร วัสดุอุปกรณ์และครุภัณฑ์ บริการและกิจกรรมของห้องสมุด รวมทั้งปัญหา/อุปสรรคในการดำเนินงานห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกระดับในการให้การสนับสนุน เพื่อพัฒนาและปรับปรุงห้องสมุดให้มีประสิทธิภาพ สนองตอบนโยบายของสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน และกระทรวงศึกษาธิการ ที่จะพัฒนาห้องสมุดประชาชนให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต ซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ชุมชนได้อย่างแท้จริง

ขอบเขตของการวิจัย

1. ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ หัวหน้างานห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 9 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง ตราด จันทบุรี นครนายก ปราจีนบุรี และสระแก้ว จำนวนรวม 53 แห่ง เนื่องจากห้องสมุดประชาชนอำเภอมีจำนวนน้อย ผู้วิจัยจึงเก็บรวบรวมข้อมูลจากทุกแห่ง

2. ศึกษาสภาพการดำเนินงานในปัจจุบันและสภาพที่ควรจะเป็นของห้องสมุด

ประชาชนอำเภอ ตามการรับรู้และความคิดเห็นของหัวหน้างานห้องสมุดประชาชนอำเภอ ทั้ง 53 แห่งโดยสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ตั้ง อาคารสถานที่ บุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ และครุภัณฑ์ การบริการสารสนเทศ และการจัดกิจกรรมห้องสมุด

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ หมายถึง ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน จัดบริการหนังสือและสื่อความรู้ประเภทต่าง ๆ เพื่อบริการแก่คนทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ทุกระดับการศึกษา ให้สามารถเข้าไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้ได้จาก

สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโสตทัศน์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นที่จัดแสดง นิทรรศการและจัดกิจกรรมอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

2. เขตภาคตะวันออก หมายถึง การแบ่งเขตภาคการศึกษาในการดำเนินงานจัดการศึกษานอกโรงเรียนของสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานปลัดกระทรวง ศึกษาธิการ ประกอบด้วย 9 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง ตราด จันทบุรี นครนายก ปราจีนบุรี และสระแก้ว

3. หัวหน้างานห้องสมุดประชาชน หมายถึง ผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการและ การดำเนินงานห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในเขตภาคตะวันออก

4. สภาพการดำเนินงานห้องสมุดในปัจจุบัน หมายถึง ลักษณะการดำเนินงานของ ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในเขตภาคตะวันออกในปัจจุบัน ครอบคลุมสถานที่ตั้ง อาคารสถานที่ บุคลากรห้องสมุด งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ และครุภัณฑ์ การบริการสารสนเทศ การจัดกิจกรรม ห้องสมุดตามความรับรู้ของหัวหน้างานห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในเขตภาคตะวันออก

5. สภาพการดำเนินงานที่ควรจะเป็นของห้องสมุด หมายถึง ลักษณะที่ควรจะเป็นของ การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในเขตภาคตะวันออก ครอบคลุมสถานที่ตั้ง อาคารสถานที่ บุคลากรห้องสมุด งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ และครุภัณฑ์ การบริการสารสนเทศ การจัดกิจกรรมห้องสมุด ตามความคิดเห็นของหัวหน้างานห้องสมุดประชาชนอำเภอ ในเขตภาค ตะวันออก